

Examining the Retrial for Conflicting Two Rulings Emphasizing the "Same Court" Element in the Light of Doctrine and Judicial Procedure

Roohollah Taherifard¹

1. PhD Student in Private Law, Faculty of Law and Political Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Email: roohollahtaherifard@gmail.com

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:
Shahr-e- Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.48300/JLR.2023.375682.2231

Received:
6 November 2022

Accepted:
19 January 2023

Published:
21 October 2024

A B S T R A C T

Two people sign a contract with each other in Isfahan and the place of fulfillment of the commitment is Tehran. The first party files a lawsuit against the defendant in Tehran once, and the verdict is issued against him. He brings the same lawsuit without changing the legal reason in Isfahan for the second time. The defendant is not informed about the new lawsuit, or he does not go to court to defend himself, thinking that the court will again issue a verdict in his favor. The verdict, however, will be issued in favor of the plaintiff. According to the Civil Procedure Law, if two judgments are contradictory with the same subject, cause and, parties, the second judgment will have the possibility of retrial. By interpreting "the same court" as "unity in the branch" or "unity in the jurisdiction" which is accepted by the doctrine and judicial procedure, the reinstatement

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

of proceedings is eliminated. In this article, the above viewpoints are criticized and with a comparative study and a review of the former civil procedure laws, the view of the unity of class and type is accepted.

Keywords: Code of Civil Procedure, Retrial, contradicting verdicts, the same branch, the same jurisdiction.

Funding:

The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Author contributions:

Roohollah Taherifard: Conceptualization, Methodology, Software, Validation, Formal analysis, Investigation, Resources, Data Curation, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Visualization, Supervision, Project administration.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Taherifard, Roohollah. "Examining the Retrial for Conflicting Two Rulings Emphasizing the "Same Court" Element in the Light of Doctrine and Judicial Procedure". *Journal of Legal Research*, 23, no. 59 (October 21, 2024), 405-426.

Extended Abstract

Justice and rights of litigants are not to be achieved without a fair trial. Fair proceedings require observation of principles of proceedings, which emerge in the form of legal articles in procedural laws such as the civil code of procedure. Civil procedure rules must be taken into account in the course of the proceedings from the beginning of the proceedings to the end of the court proceedings by the litigants, whether plaintiffs or defendants, judges and related parties in order to achieve justice. Article 1 of the civil code of procedure approved in 2000 stipulates:

"The Code of Civil Procedure is a set of principles and regulations that are used in the hearing of all civil and commercial cases in the courts of public, revolution, appeals, Supreme Court and other authorities that are required to comply with it by law."

The methods of complaining about verdicts are divided into two categories: ordinary and extraordinary. protesting and appealing are ordinary means of complaining against decisions and appeal to the supreme, retrial and principal objection of third person are extraordinary methods. In order to complain about verdicts, ability and cause should be taken into consideration. Ability means that the decision in question must have the ability to appeal, appeal to the supreme, retrial, etc. For example, in retrial, only judgments can be complained about, or in appeal to the supreme, judgments and decisions can be complained about in specific matters such as marriage, divorce, lineage, etc. The cause is provided in acts, by which the parties can complain about the decision in question. In order to fulfill Article 161 of the Constitution, which is to monitor the accurate implementation of codes in courts of any kind and to create unifying judicial precedent, the appealing to the supreme is provided that the conformity or non-conformity of the verdicts issued with Sharia standards and legal regulations is examined by the Supreme Court.

Retrial is only acceptable when the facts that were hidden from the court during the proceedings and those missing facts caused the judge to issue incorrect judgments. For the retrial, legal causes such as the existence of a conflict in the provisions of a judgment due to reference to principles or conflicting articles, proving the falsity of the documents subject to the judgment after the judgment is finalized and so on are mentioned.

One of the ambiguities whose misinterpretation conflicts with the purpose of the rules of civil procedure, is the phrase "the same court" contained in paragraph 4 of article 426 of the Civil Code of Procedure. Article 426 states the causes of retrial and paragraph 4 specifies:

"The issued verdict that is inconsistent with another verdict regarding the

same lawsuit and its parties and was previously issued by the same court, without the legal reason for this discrepancy."

The conditions for the fulfillment of this cause in retrial is the issuance of two definitive and conflicting verdicts. Contradiction can be general or partial. For example, the claimant is not convicted on expropriation of a property, but in the second verdict, the he is convicted on expropriation of a part of the same property. Also, the lawsuit leading to the issuance of the first judgment must be the same as the lawsuit leading to the issuance of the second judgment. In other words, the litigants, the subject of the dispute and the cause of the two disputes must be the same. Finally, both sentences must be issued by the same court.

The question raised is whether it is possible to issue two conflicting verdicts on a single issue? Won't the court notice that a definitive verdict has already been issued in relation to the subject matter of the lawsuit? Courts usually do not know about the verdict that has already been heard, and the defendant may not object for some reason. In cases where there is more than one competent court and it is possible to file a lawsuit in each of them, such as Article 13 and Article 16, it is possible to issue conflicting verdicts from different courts. For example, two people enter into a contract with each other in Isfahan, and the place of performance is Tehran. The residence of the first party is Shiraz and the second party is Bandar Abbas. The first party filed a lawsuit against the defendant in Tehran once, and the verdict was issued against him. The second time brings the same lawsuit without changing the legal reason in Isfahan. The defendant is not informed about the new lawsuit, or thinking that the court will again issue a verdict in his favor, he does not go to the court for defense, and this time the verdict is issued in favor of the plaintiff. Here we are faced with two opposing verdicts. By interpreting "the same court" as "unity in the branch" or "unity in the jurisdiction" which is accepted by the doctrine and judicial procedure, the retrial in the above example is eliminated. In this article, the above viewpoints are criticized and with a comparative study and a review of the former rules of civil procedure, the view of "unity of class and type" is accepted.

بررسی اعاده دادرسی به جهت تضاد دو حکم با تأکید بر عنصر «همان دادگاه» در پرتو دکترین و رویه قضایی

روح‌الله طاهری فرد^۱

۱. دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.
roohollahtaherifard@gmail.com

چکیده:

دو نفر با یکدیگر در اصفهان قرارداد منعقد می‌نمایند و محل انجام تعهد تهران است. طرف اول یک بار علیه خواننده در تهران طرح دعوا می‌کند که حکم بر بی‌حقی وی صادر می‌شود. نوبت دوم همین دعوا را بدون تغییر سبب قانونی در اصفهان طرح می‌کند. خواننده از دعوی جدید مطلع نمی‌شود و یا به گمان اینکه دادگاه مجدد به نفع وی رأی صادر می‌نماید برای دفاع به دادگاه مراجعه نمی‌نماید و این بار رأی به نفع خواهان صادر می‌گردد. طبق بند (۴) ماده ۴۲۶ قانون آیین دادرسی مدنی، اگر دو حکم با یکدیگر متضاد باشند و دعوی منتهی به صدور حکم نخست همان دعوی منتهی به صدور حکم دوم باشد یعنی طرفین، موضوع و سبب دو دعوا باید یکسان باشد و هر دو حکم از همان دادگاه صادر شده باشد، حکم دوم قابلیت اعاده دادرسی خواهد داشت. با تفسیر «همان دادگاه» به «وحدت در شعبه» و یا «وحدت در حوزه قضایی» که مورد پذیرش دکترین و رویه قضایی است، اعاده دادرسی در مثال فوق از بین می‌رود. در این مقاله

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز 4.0 Creative Commons Attribution Non-Commercial License منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

پژوهش‌های حقوقی

نوع مقاله:
پژوهشی

DOI:

10.48300/JLR.2023.375682.2231

تاریخ دریافت:

۱۵ آبان ۱۴۰۱

تاریخ پذیرش:

۲۹ دی ۱۴۰۱

تاریخ انتشار:

۳۰ مهر ۱۴۰۳

ضمن نقد دیدگاه‌های فوق با مطالعه تطبیقی و همچنان مرور قوانین سابق آیین دادرسی مدنی دیدگاه «وحدت صنف و نوع» مورد پذیرش قرار می‌گیرد.

کلیدواژه‌ها:

قانون آیین دادرسی مدنی، اعاده دادرسی، احکام متضاد، وحدت شعبه، وحدت حوزه قضایی.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

روح‌الله طاهری فرد: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، استفاده از نرم‌افزار، اعتبارسنجی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش، تصویرسازی، نظارت، مدیریت پروژه.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

طاهری فرد، روح‌الله. «بررسی اعاده دادرسی به جهت تضاد دو حکم با تأکید بر عنصر «همان دادگاه» در پرتو دکترین و رویه قضایی». مجله پژوهش‌های حقوقی، ۲۳، ش. ۵۹ (۳۰ مهر ۱۴۰۳)، ۴۰۵-۴۲۶.

مقدمه

عدالت و احقاق حقوق اصحاب دعوا بدون بهره‌مندی از دادرسی عادلانه محقق نخواهد شد. دادرسی عادلانه مستلزم رعایت اصول دادرسی است که به صورت مواد قانونی در قوانین شکلی نظیر قانون آیین دادرسی مدنی^۱ ظهور می‌نماید.

آیین دادرسی مدنی قواعدی است که اصحاب دعوا اعم از خواهان یا خوانده، قضات محاکم و اشخاص وابسته به آنها در امر قضا در جریان دادرسی از ابتدای شروع فرایند دادرسی تا خاتمه رسیدگی دادگاه که با صدور حکم همراه است، برای تحقق عدالت باید مورد توجه قرار دهند.^۲ ماده ۱ قانون آ.د.م مصوب ۱۳۷۹ در تعریف آیین دادرسی مدنی مقرر می‌دارد:

«آیین دادرسی مدنی مجموعه اصول و مقرراتی است که در مقام رسیدگی به امور حسبی و کلیه دعاوی مدنی و بازرگانی در دادگاه‌های عمومی، انقلاب، تجدیدنظر، دیوان عالی کشور و سایر مراجعی که به موجب قانون موظف به رعایت آن هستند، به کار می‌رود.»

طرق شکایت از آرا به دو دسته عادی و فوق‌العاده تقسیم می‌گردد. واخواهی و تجدیدنظرخواهی از طرق عادی شکایت از آرا و فرجام‌خواهی، اعاده دادرسی و اعتراض شخص ثالث از طرق فوق‌العاده شکایت از آرای قضایی محسوب می‌شود.

برای شکایت از آرای حقوقی، قابلیت و جهات باید مورد توجه قرار گیرد. منظور از قابلیت آن است که رأی مورد نظر باید قابلیت تجدیدنظر، واخواهی، اعاده دادرسی و ... را داشته باشد. برای مثال در اعاده دادرسی و یا در فرجام‌خواهی از احکام و قرارهایی می‌توان شکایت نمود که در موضوعات خاصی مانند نکاح، طلاق، نسب و ... باشد. جهات نیز دلایل پیش‌بینی شده در قانون است که به موجب آن طرفین می‌توانند با استناد به آن از رأی مورد نظر شکایت کنند. برای مثال در تجدیدنظرخواهی، تجدیدنظرخواه باید ادعای عدم توجه قاضی به دلایل ابرازی را به عنوان دلیل خود بر تجدیدنظرخواهی مطرح نماید.

گفته شد که قابلیت و جهات در هر یک از طرق عادی و فوق‌العاده باید ملاحظه شود. حال طرق عادی و فوق‌العاده به اختصار بدین شرح هستند که واخواهی اعتراض نسبت به آرای غیابی است. در صورتی رأی غیابی محسوب می‌شود که خوانده یا وکیل یا قائم‌مقام یا نماینده قانونی وی در هیچ یک از جلسات دادگاه حاضر نشود و به طور کتبی نیز دفاع ننماید؛ البته به شرطی که دادخواست ابلاغ واقعی

۱. از این پس برای اختصار قانون آ.د.م نوشته می‌شود.

۲. کامران میرحاجی، «اعاده دادرسی در حقوق ایران» (پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز، ۱۳۸۶)، ۲۴.

نشده باشد.

در ارتباط با تجدیدنظرخواهی، اگرچه نص قانون آ.د.م به‌گونه‌ای نگارش یافته که اصل را بر عدم تجدیدنظرخواهی گذاشته اما موضوع آرای قابل تجدیدنظرخواهی آن‌چنان گسترده و فراخ است که تقریباً اکثر آرای صادره از دادگاه‌های بدوی قابل تجدیدنظرخواهی است.

اگر در یک دعوا رأی صادر شود که در آن حقوق شخص ثالث نقض گردد و شخص ثالث به‌عنوان یکی از اصحاب دعوا در آن دخالت نداشته باشد، می‌تواند نسبت به رأی صادره اعتراض نماید. این شیوه از شکایت را اعتراض شخص ثالث می‌نامند.^۳

برای تحقق اصل ۱۶۱ قانون اساسی که نظارت بر اجرای صحیح قوانین در محاکم و ایجاد وحدت رویه قضایی است، در قانون فرجام‌خواهی پیش‌بینی شده است که انطباق یا عدم انطباق آرای صادره با موازین شرعی و مقررات قانونی توسط دیوان عالی کشور انجام می‌پذیرد.

در نهایت با اعاده دادرسی مواجه می‌شویم که تنها زمانی قابل اعمال است که واقعیاتی که در حین رسیدگی بر دادگاه پوشیده بوده و سبب اتخاذ احکام ناصحیح شده، آشکار گردد. برای اعاده دادرسی جهات قانونی مانند وجود تضاد در مفاد یک حکم ناشی از استناد به اصول یا به مواد متضاد، اثبات جعلیت مستندات مورد حکم بعد از قطعی شدن حکم و ... ذکر شده که در صورت وجود هر یک از آنها درخواست اعاده دادرسی وجود دارد.

یکی از ابهاماتی که تفسیر نادرست از آن با هدف قواعد آیین دادرسی مدنی در تضاد قرار می‌گیرد، عبارت «همان دادگاه» مندرج در بند ۴ ماده ۴۲۶ قانون آ.د.م است. ماده ۴۲۶ جهات اعاده دادرسی را بیان و بند ۴ آن تصریح می‌دارد:

«حکم صادره با حکم دیگری در خصوص همان دعوا و اصحاب آن که قبلاً توسط همان دادگاه صادر شده است متضاد باشد بدون آنکه سبب قانونی موجب این مغایرت باشد.»

شرایط تحقق این جهت در اعاده دادرسی، صدور دو حکم قطعی و متضاد است. تضاد می‌تواند کلی یا جزئی باشد. برای مثال، خواهان در دعوی خلع ید از ملکی محکوم به بی‌حقی شده باشد اما در حکم دوم خوانده محکوم به خلع ید از قسمتی از همان ملک شده باشد. همچنین دعوی منتج به صدور حکم نخست باید همان دعوی منتهی به صدور حکم دوم باشد. به عبارتی باید اصحاب دعوا، موضوع دعوا و

۳. جواد عباسی، «اعاده دادرسی در امور حقوقی» (پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۰)،

سبب دو دعوا^۴ یکی باشد.^۵ در نهایت نیز هر دو حکم باید از یک دادگاه صادر شده باشد.^۶ سؤالی که ایجاد می‌شود آن است که مگر امکان دارد که در مورد یک موضوع واحد دو حکم متضاد صادر گردد؟ آیا دادگاه متوجه نخواهد شد که قبلاً در ارتباط با موضوع دعوا حکم قطعی صادر شده است؟ دادگاه‌ها معمولاً از حکمی که قبلاً مورد رسیدگی قرار گرفته است، اطلاع ندارند و خوانده نیز ممکن است به دلایلی ایراد نکند.^۷ در مواردی که بیش از یک دادگاه صلاحیت رسیدگی به دعوی مطروحه را داشته باشد مانند ماده ۱۳۸ و ۱۶۹ صدور آرای متضاد از دادگاه‌های متفاوت محتمل است. برای مثال دو نفر با یکدیگر در اصفهان قرارداد منعقد می‌نمایند و محل انجام تعهد تهران است. محل اقامت طرف اول شیراز و طرف دوم بندرعباس است. طرف اول یک بار علیه خوانده در تهران طرح دعوا می‌کند که حکم بر بی‌حقی وی صادر می‌شود. نوبت دوم همین دعوا را بدون تغییر سبب قانونی در اصفهان طرح می‌کند. خوانده از دعوی جدید مطلع نمی‌شود و یا به گمان اینکه دادگاه مجدد به نفع وی رأی صادر خواهد نمود، برای دفاع به دادگاه مراجعه نمی‌نماید و این بار رأی به نفع خواهان صادر می‌گردد. در اینجا با دو رأی متضاد روبه‌رو هستیم.

بعد از تبیین و بیان مسئله که ذکر شد، در این مقاله در قالب ۳ بخش در ضمن پاسخ به سؤالات ذیل از بند ۴ ماده ۴۲۶ رفع ابهام خواهد شد.

۱- ابهام مطرح‌شده از کجا ناشی شده است و اهمیت بررسی آن چیست؟

۴. منظور از سبب دعوا، رابطه‌ای حقوقی است که بر مبنای عمل حقوقی (عقود، ایقاعات و قراردادهای)، واقعه حقوقی (اتلاف، تسبیب، غصب و ...) و یا بر مبنای قانون (۵۸۹ قانون مدنی در دعوی افراز) به وجود آمده و بر اساس آن (رابطه) خواهان خود را مستحق مطالبه و یا خوانده، خواهان را بی‌حق می‌داند. نک: عبدالله شمس، آیین دادرسی مدنی، جلد ۱ (تهران: انتشارات دراک، ۱۳۹۷)، ۴۵۲.

۵. برای مطالعه بیشتر در مورد ماهیت و مفهوم اعتبار امر قضاوت شده نک: ناصر کاتوزیان، اعتبار امر قضاوت شده (تهران: میزان، ۱۴۰۱)، ۱۶۶ به بعد.

۶. عبدالله شمس، آیین دادرسی مدنی، جلد ۲ (تهران: انتشارات دراک، ۱۳۹۷)، ۴۳۴-۴۳۶.

۷. علی عباس حیاتی، «تحلیل نقادانه جهات «اعاده دادرسی» در قانون آ.د.م ایران با مطالعه تطبیقی در حقوق فرانسه»، پژوهشنامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، ۱۸، ۵۷ (۱۳۹۷)، ۱۹۶.

۸. در دعوی بازگانی و دعوی راجع به اموال منقول که از عقود و قراردادهای ناشی شده باشد، خواهان می‌تواند به دادگاهی رجوع کند که عقد یا قرارداد در حوزه آن واقع شده است یا تعهد می‌بایست در آنجا انجام شود.

۹. هرگاه یک ادعا راجع به خوانندگان متعدد باشد که در حوزه‌های قضایی مختلف اقامت دارند یا راجع به اموال غیرمنقول متعددی باشد که در حوزه‌های قضایی مختلف واقع شده‌اند، خواهان می‌تواند به هر یک از دادگاه‌های حوزه‌های یادشده مراجعه نماید.

- ۲- دیدگاه دکترین و رویه قضایی در مورد مفهوم عبارت «همان دادگاه» چیست؟
- ۳- آیا با بررسی قواعد دادرسی کشورهای دیگر می‌توان تفسیر مناسبی برای عبارت «همان دادگاه» پیدا نمود؟
- ۴- عبارت «همان دادگاه» در قانون موقتی اصول محاکمات مصوب ۱۲۹۰ و قانون آ.د.م ۱۳۱۸ وجود داشته یا یک شرط جدید برای اعاده دادرسی است؟
- در بخش اول دیدگاه مورد پذیرش در دکترین و رویه قضایی در مورد مفهوم عبارت «همان دادگاه» مورد بررسی قرار می‌گیرد. در بخش دوم به دلیل وجود شرط «همان دادگاه» با نگاهی به قانون آ.د.م فرانسه، لبنان و امارات پرداخته و مشخص می‌گردد که تکلیف آرای متضاد از دادگاه یکسان یا دادگاه‌های متفاوت بین اصحاب دعوی یکسان در یک دعوا چیست. در بخش سوم نیز از عبارت «همان دادگاه» رفع ابهام خواهد شد.

۱- وحدت حوزه قضایی یا وحدت شعبه

به صورت کلی در رویه قضایی و دکترین دو دیدگاه «وحدت در حوزه قضایی» و «وحدت در شعبه» درباره مفهوم عبارت «همان دادگاه» وجود دارد.

۱-۱- وحدت شعبه

با توجه به این دیدگاه عبارت «همان دادگاه» به معنای دو حکم متضاد از یک شعبه است؛ یعنی اگر حکمی در شعبه یک دادگاه تجدیدنظر اصفهان و حکم دیگری که متضاد با حکم اول است در شعبه دو دادگاه تجدیدنظر اصفهان قطعی شود و همچنین اگر حکمی در شعبه یک دادگاه قرچک و حکم متضاد دوم در دادگاه بدوی یا تجدیدنظر تهران قطعی شود، مشمول بند ۴ ماده ۴۲۶ قانون آ.د.م نخواهد بود. چون هر دو حکم باید از یک شعبه صادر شود.

در خصوص نظر وحدت شعبه به رأی شماره ۹۲۰۹۹۷۰۲۲۱۲۰۱۰۲۸ مورخ ۱۳۹۲/۰۹/۰۳ و نظرات برخی اساتید آیین دادرسی مدنی استناد می‌شود.

در رأی دادگاه تجدیدنظر آمده: «... وجود تعارض میان مفاد رأی دادگاه بدوی و رأی دادگاه تجدیدنظر در دو پرونده متفاوت از شمول بند ۴ ماده ۴۲۶ قانون آیین دادرسی مدنی خارج بوده و از موجبات اعاده دادرسی محسوب نمی‌گردد...»^{۱۰}.

۱۰. سامانه ملی آرای قضایی، «تقاضای اعاده دادرسی به استناد وجود مغایرت در دو حکم»، قابل دسترسی در:

دادگاه تجدیدنظر به دلیل آنکه حکم قطعی دادنامه اول از دادگاه بدوی و حکم دوم معارض با حکم اول از دادگاه تجدیدنظر واقع در یک حوزه قضایی صادر شده است، پرونده را از شمول بند ۴ ماده ۴۲۶ قانون آ.د.م.خارج دانسته است.

علاوه بر رأی مورد اشاره، حقوق دانان برجسته‌ای نیز هستند که اعتقاد دارند که دادگاه صادرکننده حکم سابق و حکم لاحق هر دو باید یکی باشد و به عبارت دیگر از دادگاه واحد احکام متفاوت صادر شده باشد.

دکتر قدرت‌الله واحدی اعتقاد داشتند که: «دادگاه صادرکننده حکم سابق و حکم لاحق هر دو یکی باشد و به عبارت دیگر از دادگاه واحد احکام متفاوت صادر شده باشد؛ زیرا در صورتی که احکام متعارض از دادگاه‌های مختلف صادر شده باشد از موارد نقض فرجامی و مشمول بند ۴ ماده ۳۷۱ قانون آیین دادرسی مدنی است.»^{۱۱}

دکتر عباس حیاتی نیز بر این نظر هستند که: «احکام مغایر باید از یک دادگاه بین همان متداعیین و راجع به یک موضوع صادر شده باشد تا این جهت محقق گردد و الا اگر با وجود سایر شرایط دو حکم مغایر از دو دادگاه صادر شده باشد مورد مشمول ماده ۳۶۷ خواهد بود. بعضی از حقوق دانان با استناد به مدلول رأی اصراری شماره ۳۸۸۵ مورخ ۱۳۴۱/۱۲/۲۲ هیئت عمومی دیوان عالی کشور گفته‌اند که شعب مختلف از حوزه قضایی واحد، دادگاه واحد است و واحد ندانستن آنها قابلیت اعاده دادرسی احکام معارض صادره از شعب مختلف یک حوزه قضایی را زایل می‌نماید و مخصوصاً در مواردی که حکم معارض با توجه به نوع دعوا و یا میزان خواسته قابل فرجام نیز نباشد و محکوم‌علیهم چنین احکامی در احقاق حق خود با مانع جدی مواجه خواهد بود، به نظر نمی‌رسد که درست باشد؛ زیرا در ادبیات حقوقی مفهوم دادگاه و حوزه قضایی مجزا از هم بوده و به هر شعبه از شعب دادگاه یک حوزه قضایی اصطلاحاً دادگاه گفته می‌شود. به‌علاوه فلسفه ضرورت صدور احکام معارض از یک شعبه دادگاه برای تحقق این جهت این است که دادگاه صادرکننده هر دو حکم با در اختیار داشتن تمامی ادله و مدارک بهتر می‌تواند به کنه واقعیت پی ببرد و رأی مقتضی صادر نماید. در صورتی که این آرا از دو دادگاه چه از یک حوزه قضایی و چه از حوزه قضایی متفاوت صادر شود، چنین وضعیتی وجود نخواهد داشت. البته تغییر کارکنان دادگاه مانع از پذیرش اعاده دادرسی به علت وجود این جهت توسط هیئت جدید دادگاه نخواهد

<https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/5052>

۱۱. قدرت‌الله واحدی، آیین دادرسی مدنی، جلد ۲ (تهران: انتشارات مجد، ۱۳۹۶)، ۱۷۳.

بود؛ زیرا با تغییر کارکنان دادگاه، دادگاه تغییر نخواهد کرد.»^{۱۲}

دلیل این نظر را ایشان این‌گونه مطرح می‌نمایند که اعاده دادرسی باید در دادگاهی مطرح شود که اسناد و مدارک در آن موجود است و بهتر می‌تواند رسیدگی کند؛ اما این پرسش مطرح می‌شود که اگر خواسته حکم به‌گونه‌ای باشد که نتوان نسبت به آن دادخواست فرجامی داد، چه باید کرد؟ به نظر می‌رسد که در این زمینه تنها راه چاره اعمال ماده ۳۲۶ قانون آ.د.م است زیرا در واقع حکم دوم اشتباه است.^{۱۳} حقوق‌دانانی که دیدگاهشان وحدت در شعبه است به نظر می‌رسد که متأثر از نظرات حقوق‌دانان برجسته‌ای چون دکتر احمد متین‌دفتری و دکتر سید جلال‌الدین مدنی بوده‌اند. دکتر متین‌دفتری در کتاب خود این‌گونه تحریر کردند که: «لزوماً متذکر می‌شود که هرگاه این احکام متعارض از دادگاه‌های مختلف صادر شده باشد مورد اعاده دادرسی نبوده بلکه از موارد نقض (فرجام) محسوب می‌شود.»^{۱۴} دکتر سید جلال‌الدین مدنی نیز بر این باور بودند که: «صدور احکام متعارض از یک دادگاه به معنای یک شعبه از مصادیق اعاده دادرسی و صدور احکام متعارض از یک دادگاه و یا از دادگاه‌های متعدد از موارد نقض فرجامی است.»^{۱۵}

اما نباید از نظر دور داشت که این دو استاد برجسته در زمانی این عبارت را این‌گونه تفسیر کردند که قانون آ.د.م ۱۳۱۸ اکثر احکام را قابل فرجام می‌دانست. بنابراین به نظر می‌رسد که دیدگاه وحدت در شعبه قابل قبول نیست. چراکه احکام قطعی وجود دارد که از دادگاه‌های مختلف صادر شده‌اند ولی قابل فرجام نیستند. تکلیف این احکام چیست؟ زمانی که احکام قابل فرجام نسبت به تعداد بسیار محدودی از احکام از قبیل احکام با خواسته بالای ۲ میلیون تومان، احکام مرتبط با اصل نکاح، فسخ آن، طلاق، نسب، حجر، وقف، ثلث، حبس و تولیت قابل اعمال است، این نظر قابل توجیه نیست. تفسیر لفظ‌گرایانه جزء اهداف علم حقوق نیست. علم حقوق به دنبال عدالت است. اینکه احکام بسیاری را به دلیل این تفسیر لفظ‌گرایانه معطل بگذاریم، چیزی جز بی‌عدالتی و دور شدن از آرمان‌های علم حقوق نخواهد بود.

۱-۲- وحدت حوزه قضایی:

۱۲. علی‌عباس حیاتی، آیین دادرسی مدنی در نظم حقوقی کنونی، چاپ دوم (تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۰)، ۶۷۴-۶۷۵.
۱۳. سیدمحسن صدرزاده افشار، آیین دادرسی مدنی و بازگانی دادگاه‌های عمومی و انقلاب (تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی، ۱۳۹۰)، ۲۹۸.

۱۴. احمد متین‌دفتری، آیین دادرسی مدنی و بازگانی (تهران: انتشارات مجد، ۱۳۸۸)، ۴۳۲.

۱۵. سیدجلال‌الدین مدنی، آیین دادرسی مدنی، جلد ۲ (تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۳۷۵)، ۵۶۸ و ۵۷۴.

با توجه به این دیدگاه، عبارت «همان دادگاه» به معنای دو شعبه مختلف از یک حوزه قضایی است. حوزه قضایی به همان معنای حوزه تجدیدنظرخواهی است؛ یعنی اگر حکمی در شعبه اول دادگاه تجدیدنظر استان تهران قطعی و حکم دیگری که با حکم اول متضاد است در شعبه دوم دادگاه تجدیدنظر استان تهران و یا در شعبه ۱۳ دادگاه بدوی ورامین قطعی شود، به دلیل آنکه هر دو در یک حوزه قضایی هستند، مشمول بند ۴ ماده ۴۲۶ قانون آ.د.م است.

در خصوص نظر وحدت در حوزه قضایی به رأی اصراری شماره ۳۸۸۵ مورخ ۱۳۴۱/۱۲/۲۲ و نظرات اساتید آیین دادرسی مدنی در این گفتار استناد می‌شود.

رأی اصراری شماره ۳۸۸۵ مقرر می‌دارد: «قطع نظر از اینکه اصولاً و طبق مقررات آیین دادرسی مدنی تقاضای اعاده دادرسی باید نسبت به دو حکم مغایر صادره از دادگاه استان یک حوزه استینافی به عمل آید و در مورد پرونده مطروح دو حکم مغایر به نظر نمی‌رسد بلکه یک حکم و قرار مورد بحث بوده و از دو حوزه استیناف اصفهان و شیراز صادر گردیده است ...»^{۱۶}

با توجه به رأی اصراری شماره ۳۸۸۵ یکی از دلایلی که هیئت عمومی دیوان عالی کشور، حکم صادره را مشمول بند ۴ ماده ۵۹۲ قانون آ.د.م ۱۳۱۸^{۱۷} نمی‌داند آن است که احکام مغایر از دو دادگاه واقع در دو استان مختلف و نه از دادگاه‌های یک حوزه قضایی صادر شده است. علاوه بر رأی مورد اشاره حقوق دانان برجسته‌ای نیز اعتقاد بر وحدت حوزه قضایی دارند.

دکتر عبدالله شمس نیز بر این نظر است که: «هر دو حکم باید از یک دادگاه صادر شده باشد و این پرسش مطرح می‌شود که آیا شعب مختلف یک دادگاه از حوزه قضایی واحد را می‌توان دادگاه واحد به شمار آورد؟ پاسخ منفی به این سؤال می‌تواند قابلیت اعاده دادرسی احکام معارض صادره از شعب مختلف یک حوزه قضایی را زایل نماید و مخصوصاً در مواردی که حکم معارض با توجه به نوع دعوا و یا میزان خواسته قابل فرجام نیز نباشد، محکوم‌علیهم چنین احکامی را در احقاق حق با مانع جدی روبه‌رو خواهد نمود.»^{۱۸}

دلیل آنها این است که در صورت باور به دیدگاه وحدت شعبه، قابلیت اعاده دادرسی احکام معارض

۱۶. مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضاییه، پیشینه رویه قضایی در ارتباط با آیین دادرسی مدنی (تهران: انتشارات قوه قضاییه، ۱۳۹۷)، ۳۴۷-۳۴۸.

۱۷. ماده ۵۹۲ قانون آ.د.م ۱۳۱۸ دقیقاً همان ماده ۴۲۶ قانون آ.د.م ۱۳۷۸ است و چون پرونده مطرح‌شده مربوط به سال ۱۳۴۱ هست به این قانون استناد شده است.

۱۸. شمس، پیشین، ۴۳۶.

صادره از شعب مختلف یک حوزه قضایی زایل می‌شود و در مواردی که حکم معارض با توجه به نوع دعوا و یا میزان خواسته قابل فرجام نیز نباشد، محکوم‌علیهم چنین احکامی در احقاق حق با مانع جدی روبه‌رو خواهند بود.^{۱۹}

اما نقد جدی به این دیدگاه وارد است. حقوق دانان طرفدار این دیدگاه از احقاق حق و عدالت سخن می‌گویند اما در مقابل ناعادلانه بودن عدم قابلیت اعاده دادرسی نسبت به احکام معارض صادره از دو حوزه قضایی مختلف دفاعی انجام نداده‌اند. چرا باید احکام معارض از دو حوزه قضایی مختلف مشمول اعاده دادرسی نشود؟ چه ویژگی در احکام معارض در دو دادگاه از یک حوزه قضایی وجود دارد که در احکام معارض دادگاه‌های واقع در حوزه قضایی مختلف وجود ندارد؟

۲- منشأ عبارت همان دادگاه

برای تحلیل این موضوع که عبارت همان دادگاه به چه معناست و اینکه آیا معنای این عبارت تغییر کرده است یا خیر، باید در کنار مطالعه و بررسی قانون آیین دادرسی مدنی فرانسه با عنایت به اینکه تأثیر زیادی بر روی قوانین مرتبط با دادرسی مدنی کشور ما گذاشته به تاریخچه قوانین مرتبط با آیین دادرسی در دعاوی حقوقی مراجعه کرد.

قوانین مرتبط با آیین دادرسی در دعاوی حقوقی در کشور ما از قانون موقتی اصول محاکمات مصوب ۱۲۹۰ آغاز شد. قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی مصوب ۱۳۱۸ و بعد از آن قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی مصوب ۱۳۷۹ تصویب شدند. با مقایسه قانون موقتی اصول محاکمات و قانون آ.د.م ۱۳۱۸ با قانون آ.د.م ۱۳۷۹، قابلیت و جهات اعاده دادرسی در هر سه قانون یکسان است اما موارد قابل نقض فرجامی در قانون آ.د.م ۱۳۷۹ تغییر کرد. در قانون موقتی اصول محاکمات و قانون آ.د.م مصوب ۱۳۱۸ به‌جز چند استثنا^{۲۰} تمام آرای قضایی قابل فرجام‌خواهی بودند. در حالی که در قانون آ.د.م آرای قابل فرجام به موارد بسیار محدودی خلاصه شد. به عبارتی در قانون جدید اصل بر غیرقابل فرجام بودن آراست؛ اما در هر سه قانون، جهات آرای قابل فرجام یکسان است. یکی از این جهات مابین بودن احکام یا قرارها با یکدیگر در یک موضوع و بین همان

۱۹. عباس کریمی و حمیدرضا پرتو، آیین دادرسی مدنی، جلد دوم (تهران: انتشارات دادگستر، ۱۳۹۸)، ۲۰۱؛ عباس زراعت، آیین دادرسی مدنی (تهران: انتشارات دانش‌پذیر، ۱۳۹۷)، ۳۳۶.

۲۰. موارد استثنا از قرار ذیل است: ۱. احکامی که از محاکم عدلیه بر طبق احکام عدول مجتهدین جامع‌الشرایط صادر شده؛ ۲. احکامی که مستند به اقرار صریح باشد؛ ۳. حکم حکم و مصدقین که طرفین در انتخاب آنان تراضی نموده و به موجب التزام قانونی حکم آنان را قاطع دانسته‌اند؛ و ۴. در صورتی که طرفین به التزام قانونی ملتزم به سقوط حق تمیز شده باشند.

اصحاب دعوی یا قائم‌مقام آنها است.

با بررسی این سه قانون معلوم شد که اگر آرای مغایر با همان اوصاف ذکر شده از دادگاه‌های متفاوت صادر شود، به غیر از قانون جدید در هر دو قانون سابق و اسبق قابل فرجام بوده است. احکام مرتبط با اعاده دادرسی و فرجام‌خواهی در قانون سابق و اسبق از قانون آیین دادرسی فرانسه و به‌ویژه کد آیین دادرسی مدنی ۱۸۰۶ ناپلئون اقتباس شده است.

در قانون قدیم آ.د.م فرانسه زمانی که از یک دادگاه آرای مغایر با یکدیگر بین همان اصحاب دعوا در یک دعوا صادر می‌شد، دادگاه درخواست اعاده دادرسی را وارد تشخیص می‌داد و رأی دوم را نقض می‌نمود و اگر آرای مغایر با یکدیگر بین همان اصحاب دعوا در یک دعوا از دادگاه‌های متفاوت صادر می‌شد، قابل فرجام تشخیص داده می‌شد.^{۲۱} بنابراین برای هر دو حالت یعنی صدور آرای مغایر از یک دادگاه و صدور آرای مغایر از دادگاه‌های متفاوت راه‌حل پیش‌بینی شده بود.^{۲۲} همین موارد در قانون سابق و اسبق نیز همان‌طور که توضیح داده شد، وجود داشت.

در قانون جدید آ.د.م فرانسه، قابلیت اعاده دادرسی در آرای مغایر صادره از یک دادگاه حذف شد و طبق ماده ۶۱۷ آرای مغایر صادره از یک دادگاه یا دادگاه‌های متفاوت قابلیت فرجام‌خواهی پیدا نمود.^{۲۳} در حقیقت قانون‌گذار فرانسه رویکرد خود نسبت به جهات اعاده دادرسی را تغییر داد. جهات اعاده دادرسی را محدود به مواردی کرد که در آنها دلایلی بعد از صدور رأی قطعی کشف می‌گردد. برای مثال جعلی بودن اسنادی که مورد استناد دادگاه بوده مشخص گردد یا اینکه پس از صدور حکم، اسناد و دلایلی کشف گردد که در جریان دادرسی مکتوم بوده. این رویکرد با فلسفه اعاده دادرسی و منطق قواعد دادرسی موافق‌تر است.^{۲۴}

در قانون آ.د.م ایران مصوب ۱۳۱۸ با اقتباس از قانون قدیم آ.د.م فرانسه، آرای مغایر با یکدیگر بدون سبب قانونی در یک موضوع و بین همان اصحاب دعوا و صادره از دادگاه‌های متفاوت قابل فرجام و

۲۱. مهدی حسن‌زاده، «بررسی تطبیقی جهات فرجام در حقوق ایران و فرانسه»، حقوق تطبیقی، ۹۴ (۱۳۹۱)، ۶۵.
22. Gallica, "Code de procédure civile. Edition de l'imprimerie ordinaire du Corps legislative", last visit on 8 October 2021, Available at: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5772912j/t90.item>

۲۳. حسن محسنی، آیین دادرسی مدنی فرانسه، جلد اول (تهران: انتشارات شرکت سهامی انتشار، ۱۳۹۵)، ۲۴۱.
۲۴. ماده ۵۹۵ قانون آ.د.م جدید فرانسه جهات اعاده دادرسی از قرار ذیل هستند: الف) اگر پس از صدور رأی، تقلب محکوم‌له معلوم شود و تقلب انجام‌شده باعث تحصیل نفع شده باشد؛ ب) اگر پس از صدور رأی اسناد مؤثری که در اثر فعل طرف دیگر مکتوم بوده، کشف گردد؛ ج) اگر رأی بر اساس اسنادی صادر شده باشد که جعلیت آنها از جهت قضایی اثبات شده باشد؛ د) پس از صدور رأی کذب بودن گواهی‌های مکتوب، شهادت‌ها یا سوگندهای قضایی اثبات شود.

احکام مغایر در خصوص یک دعوا و بین همان اصحاب دعوا صادره از یک دادگاه قابلیت اعاده دادرسی را داشت؛ اما با تغییر قانون آ.د.م ایران در سال ۱۳۷۹، به موجب مواد ۳۶۷ و ۳۶۸، به یک‌باره آرای قابل فرجام به مواردی نظیر اصل نکاح، فسخ آن، طلاق، نسب و ... محدود گشت و تنها آرای مغایر با یکدیگر بین همان اصحاب دعوا در یک دادگاه منحصر به موارد مصرح در مواد ۳۶۷ و ۳۶۸ شد. عبارت «همان دادگاه» در بند ۴ ماده ۴۲۶ قانون آ.د.م بدون تغییر تصویب شد. اگرچه در ابتدا قانون‌گذار ما از قانون‌گذار فرانسه تبعیت کرد اما در ادامه راه خود را جدا نمود. این تغییر مسیر باعث شد تا بند ۴ ماده ۴۲۶ ابهاماتی را ایجاد نماید. با ذکر این موارد، سؤالی که پیش می‌آید آن است که آیا باید مانند گذشته این عبارت را تفسیر نمود؟ در این صورت تکلیف احکام مغایر بین یک اصحاب دعوا در یک موضوع صادره از دادگاه‌های متفاوت چه خواهد شد؟

در قوانین کشورهای که قانون آیین دادرسی مدنی خود را از فرانسه اقتباس کردند هم این تغییر اعمال شد.^{۲۵} در نظام قضایی لبنان، قواعد دادرسی در قانون آیین دادرسی مدنی^{۲۶} ۱۹۸۳ تبلور یافته است که جهات اعاده دادرسی^{۲۷} در قانون آ.د.م لبنان محدود به مواردی شده است که در آنها دلایلی بعد از صدور رأی قطعی کشف می‌گردد.^{۲۸} در قانون آیین دادرسی مدنی لبنان، اعاده دادرسی ۱۵ ماده را به خود اختصاص می‌دهد که ماده ۶۹۰ در مورد جهت اعاده دادرسی است. در هیچ یک از این جهات، مغایرت دو حکم از یک دادگاه ذکر نشده است. در مقابل، بند (۸) ماده ۷۰۸ یکی از جهات نقض فرجامی، تناقض در دو حکم قطعی صادر شده در یک دعوا از یک دادگاه یا دادگاه‌های مختلف است.^{۲۹} بنابراین در قانون آ.د.م لبنان در صورت صدور آرای مغایر با یکدیگر بین یک اصحاب دعوا در یک دعوا از

۲۵. خیرالله پروین، «بررسی نظام حقوقی لبنان»، حقوق اساسی، ۸ (۱۳۸۶)، ۷۶.

۲۶. قانون اصول المحاکمات المدینه الجدید.

۲۷. اعاده المحاکمه

۲۸. ماده ۶۹۰: الف) در صورتی که از محکوم‌له یا وکیل وی نقلی صورت گرفته باشد که در صدور حکم به نفع وی تأثیر داشته و پس از صدور حکم، درخواست‌کننده اعاده دادرسی آن را کشف کرده باشد؛ ب) پس از صدور حکم، درخواست‌کننده اعاده دادرسی به اسنادی که دلیل حقانیت وی می‌باشد را به دست می‌آورد. اسناد مذکور نزد محکوم‌له پنهان شده باشد یا جلوی ارائه آنها به دادگاه را گرفته باشد؛ ج) اگر پس از صدور حکم، جعلی بودن اسنادی که بر اساس آنها حکم صادر شده است، به هر طریقی اعم از اقرار محکوم‌له ثابت شود؛ د) اگر حکم بر مبنای قسم یا شهادت یا کارشناسی یا ترجمه صادر شود و بعد از صدور حکم مشخص گردد که موارد یادشده کذب و جعلی بوده است؛ ه) اگر حکم دادگاه به حکمی که سابقاً صادر شده استناد نماید که بعداً حکم سابق ابطال یا تعدیل یا از آن رجوع شده باشد.

۲۹. التناقض بین حکمین صادرین بالدرجه الاخیره فی الذات الدعوی عن محکمتهین او عن محکمه واحده

یک دادگاه یا دادگاه‌های متفاوت، آرای مذکور قابل فرجام‌خواهی خواهد بود.^{۳۰} قانون آ.د.م امارات مصوب ۱۹۹۲، نیز مغایرت دو حکم از یک دادگاه یا دادگاه‌های مختلف را قابل نقض فرجامی می‌داند.^{۳۱}

۳- مفهوم عبارت «همان دادگاه»

با توجه به مطالب مطرح‌شده، در این بخش به واکاوی مفهوم عبارت «همان دادگاه» پرداخته می‌شود. تضاد در آرای قضایی یکی از جهات مشترک میان فرجام‌خواهی و اعاده دادرسی است. لکن یک تفاوت قابل ملاحظه وجود دارد. طبق منطوق قانون، در فرجام‌خواهی احکام متضاد از دادگاه‌های مختلف و در اعاده دادرسی احکام متضاد باید از همان دادگاه صادر شود. علت وجود این تفاوت چیست؟ چرا باید در اعاده دادرسی حکم متضاد از همان دادگاه باشد تا قابل نقض باشد ولی در فرجام به شکل دیگری است؟ برای درک بهتر مفهوم عبارت «همان دادگاه» باید به علت پیدایش فرجام‌خواهی و اعاده دادرسی و کارکرد آنها در ابتدا توجه شود.

بر اساس اصل ۱۶۱ قانون اساسی برای تضمین اجرای صحیح قوانین در دادگاه‌ها و جلوگیری از تعرض به قانون و اجرای نادرست آن در محاکم باید بر روی آرای قضایی نظارت صورت گیرد. نظارت بر اجرای صحیح قوانین در محاکم و ایجاد وحدت رویه قضایی بر عهده دیوان عالی کشور گذاشته شده است؛ بنابراین تمام آرای قضایی باید مورد بررسی و نظارت دیوان عالی کشور قرار گیرد. از طرف دیگر رسیدگی فرجامی با رسیدگی نخستین و رسیدگی در مرحله تجدیدنظر یا پژوهشی کاملاً فرق دارد. رسیدگی دیوان عالی کشور به صورت بازرسی و نظارت در مسائل حکمی و قانونی مربوط به دعوا مطرح‌شده است و به هیچ وجه در ماهیت دعوی نمی‌تواند و نباید ورود نماید. به همین دلیل رسیدگی فرجامی مرحله سومی از رسیدگی نیست و تنها آرای قضایی را از جهت انطباق یا عدم انطباق با مقررات قانونی و موازین شرعی مورد توجه قرار می‌دهد.^{۳۲} بنابراین هدف دیوان تنها نظارت بر اجرای صحیح قوانین است. فرجام طریقه

30. "Lebanese Code of Civil Procedure", Last visit on 8 October 2021, Available at: https://www.stl-tsl.org/sites/default/files/documents/legal-documents/relevant-lebanese-law/Lebanese_Code_of_Civil_Procedure_AR_Full_Version.pdf

۳۱. علی بختی‌الکثیری، لقانون الاتحادی رقم ۱۱ لسنة ۱۹۹۲ بشأن قانون الجراءات المدنيه، دائرةالقضا، ۲۰۱۸، قابل

دسترسی در:

https://courts.rak.ae/Shared%20Documents/Lawsanddecisions/FederalLawNo_11_of%201992_regarding_the_Civil.pdf

۳۲. مدنی، پیشین، ۵۵۲.

شکایتی نیست که به صورت انحصاری مصالح اصحاب دعوا را در نظر بگیرد بلکه به مصالح عمومی جامعه باید توجه داشته باشد. تمرکز بیش از حد و بررسی امور موضوعی در پرونده‌ها و آرای قضایی، دیوان را از هدف خود دور می‌سازد.^{۳۳} مؤید این نظر، فرجام‌خواهی دادستان است که بدون مداخله اصحاب دعوا فقط برای محافظت از قانون درخواست می‌نماید. برای همین تنها به تطبیق یا عدم تطبیق و اجرای صحیح قوانین می‌پردازد. در راستای این هدف، در صورت نقض، پرونده را به دادگاه هم‌عرض ارسال می‌کند و دیوان رأی صادر نمی‌نماید.

در مورد اعاده دادرسی، اگرچه کارکرد آن تا حدودی شبیه به فرجام‌خواهی است اما هدف آن، نظارت بر آرا نیست بلکه غرض عدالت، احقاق حق و حفظ منافع اصحاب دعواست. برخی از حقوق دانان فلسفه ظهور اعاده دادرسی را اشتباه قضات می‌دانند.^{۳۴} این دیدگاه به نظر صحیح نیست. چراکه تمام جهات اعاده دادرسی از اشتباه قاضی ایجاد نمی‌گردد. اینکه سندی مکتوم یا جعلی باشد و بر اساس آن قاضی حکم صادر نماید به اشتباه قاضی مربوط نیست. چراکه بر اساس اصل بی‌طرفی و قاعده منع تحصیل دلیل، قضات اجازه ندارند تا به نفع یکی از طرفین دعوی مبادرت به جمع‌آوری ادله نمایند. برای همین تا زمانی که اصحاب دعوا جعلی بودن سندی را ادعا نکنند یا سند مکتومی را ارائه نمایند، قاضی اختیاری ندارد. همچنین لازم به ذکر است که تنها بند (۱) تا (۴) ماده ۴۲۶ به اشتباه قاضی مرتبط می‌شود و مابقی بندها ارتباطی با اشتباه قاضی ندارد.

علاوه بر آن، اعاده دادرسی مرحله‌ای نیست که قاضی به دلیل اشتباه خود دوباره رأی صادره شده خود را مورد بررسی قرار دهد. چه تضمینی وجود دارد که قاضی در مرحله اعاده دادرسی اشتباه نکند و برای مثال به غیر از خواسته یا بیش از خواسته رأی صادر نماید و یا در مفاد حکم جدید خود تضادی وجود داشته باشد. در قانون آیین دادرسی کشورهای فرانسه، لبنان و امارات این موارد به همان فرجام‌خواهی سپرده شده است و فلسفه اعاده دادرسی را تنها به کشف واقعیاتی که در حین رسیدگی بر دادگاه پوشیده بوده و سبب اتخاذ تصمیم ناصحیح شده است، محدود می‌نمایند.^{۳۵} فلذا دادگاه صادرکننده حکم قطعی به دلیل کشف حقیقت بعد از صدور حکم با رسیدگی مجدد حکم مقتضی صادر می‌نماید.

بنابراین با توجه به مطالعه تطبیقی صورت گرفته و بررسی ماهیت و فلسفه اعاده دادرسی و

۳۳. متین دفتری، پیشین، ۱۷۲.

۳۴. همان، ۱۶۴.

۳۵. مهدی حسن‌زاده، «مطالعه تطبیقی جهات اعاده دادرسی در حقوق ایران و فرانسه»، پژوهش‌های حقوق تطبیقی، ۱۵، ۴ (۱۳۹۰)، ۲.

فرجام‌خواهی، وجود آرای مباین با یکدیگر از دادگاه یکسان یا دادگاه‌های مختلف باید در صلاحیت دیوان عالی کشور و از موارد فرجام‌خواهی باشد.^{۳۶} فارغ از آن در قواعد دادرسی ایران نیز برای صدور آرای مباین از دادگاه‌های مختلف راه‌حل پیش‌بینی شده بود و در هنگامی که احکام متضاد از دادگاه‌های مختلف صادر می‌شد با توسل به فرجام‌خواهی مشکل قابل حل بود اما با محدود شدن موارد قابل فرجام‌خواهی در قانون آ.د.م ۱۳۷۹ عملاً قانون‌گذار راه‌حلی برای مواردی که آرای متضاد با اصحاب دعوا و موضوع یکسان از دادگاه‌های مختلف صادر می‌شود، تعبیه نمود؛ بنابراین به نظر می‌رسد که باید تفسیری از عبارت «همان دادگاه» ارائه نمود که به صدور آرای مباین از دادگاه‌های مختلف نیز تسری پیدا نماید. طرح دیدگاه وحدت در صنف و نوع راه‌حل این مسئله است.^{۳۷} عبارت «همان دادگاه» به معنای اتحاد در صنف و نوع است. صلاحیت ذاتی که با نظم عمومی گره خورده است مشتمل بر صنف، نوع و درجه است. صنف یعنی تشخیص اینکه موضوع مطروحه قضایی یا اداری بوده و یا مدنی یا کیفری است. نوع یعنی تشخیص اختصاصی یا عمومی بودن مرجع صالح به رسیدگی. عبارت همان دادگاه در بند (۴) ماده ۴۲۶ قانون آ.د.م لزوماً همان شعبه نیست. بلکه دادگاهی از همان صنف و نوع را شامل می‌شود. از این رو هرگاه دو حکم قطعی و متضاد با یکدیگر از دو حوزه قضایی صادر گردد، بند (۴) ماده ۴۲۶ قانون اعمال خواهد بود و با توجه به ماده ۴۳۹ دادگاه پس از قبول اعاده دادرسی حکم دوم را نقض می‌نماید.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

در این مقاله با این فرض روبه‌رو شدیم که اگر برای مثال یک حکمی از شعبه ۱ دادگاه عمومی حقوقی قرچک قطعی شود و حکمی متضاد با این حکم با اصحاب دعوا، موضوع دعوا و سبب قانونی یکسان در شعبه ۵۸ دادگاه عمومی حقوقی شیراز قطعی شود، آیا مشمول بند (۴) ماده ۴۲۶ قانون آ.د.م خواهد شد؟ در خصوص عبارت «همان دادگاه» در دکترین و رویه قضایی دو دیدگاه وجود دارد. دیدگاه اول وحدت حوزه قضایی است. عبارت «همان دادگاه» به معنای دو شعبه مختلف از یک حوزه قضایی می‌شود. حوزه قضایی به همان معنای حوزه تجدیدنظرخواهی است؛ یعنی اگر حکمی در شعبه اول دادگاه تجدیدنظر تهران قطعی شود و حکم دیگری که با حکم اول متضاد است در شعبه دوم دادگاه تجدیدنظر تهران قطعی شود به دلیل آنکه هر دو در یک حوزه قضایی هستند، مشمول بند (۴) ماده ۴۲۶ قانون آ.د.م

۳۶. علی اصغر کریمی، «لزام رفع محدودیت از مرحله فرجام در قانون آیین دادرسی مدنی»، دیدگاه‌های حقوق قضایی، ۵۴ (۱۳۹۰)، ۶.

۳۷. گودرز افتخار جهرمی و مصطفی‌السان، آیین دادرسی مدنی، جلد دوم (تهران: انتشارات دوران‌دانشان، ۱۳۹۳)، ۳۰۴.

می‌شود. دیدگاه دوم وحدت شعبه است. عبارت «همان دادگاه» به معنای دو حکم متضاد از یک شعبه است؛ یعنی اگر حکمی در شعبه یک دادگاه تجدیدنظر اصفهان قطعی شود و حکم دیگری که متضاد با حکم اول است در شعبه دو دادگاه تجدیدنظر اصفهان قطعی شود و همچنین اگر حکمی در شعبه یک دادگاه قرچک قطعی شود و حکم متضاد دوم در دادگاه بدوی یا تجدیدنظر تهران قطعی شود، مشمول بند (۴) ماده ۴۲۶ قانون آ.د.م نخواهد بود. چراکه هر دو حکم باید از یک شعبه صادر شود.

در مطالعه تطبیقی نیز شاهد بودیم که در قوانین کشورهای فرانسه، لبنان و سوریه اعاده دادرسی را تنها به کشف واقعیت‌هایی که در حین رسیدگی بر دادگاه پوشیده بوده و سبب اتخاذ تصمیم ناصحیح شده، محدود می‌نمایند و مواردی مانند مغایرت در آرای قضایی صادره از دادگاه یکسان و دادگاه‌های مختلف قابل فرجام‌خواهی است. در حالی که در قانون آ.د.م ۱۳۷۹ مغایرت آرای قضایی صادره از دادگاه‌های مختلف قابل فرجام و مغایرت احکام قضایی صادره از دادگاه واحد قابل اعاده دادرسی است. منتها به دلیل آنکه در قانون جدید آ.د.م بر خلاف قانون موقتی اصول محاکمات مصوب ۱۲۹۰ و قانون آ.د.م ۱۳۱۸ آرای قابل فرجام بسیار محدود شد و عملاً اکثر آرای قضایی دیگر قابل فرجام نیست، احکام مغایر از دادگاه‌های متفاوت بالاتکلیف شد. با طرح دیدگاه وحدت در صنف و نوع این مشکل قابل حل است. بر اساس این دیدگاه اگر دادگاه‌ها از یک صنف و نوع باشند، مشمول بند (۴) ماده ۴۲۶ قانون آ.د.م ۱۳۷۹ خواهند شد.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی
کتاب‌ها

- افتخار جهرمی، گودرز و مصطفی‌السان. آیین دادرسی مدنی، چاپ سوم، جلد دوم. تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۸.
- حیاتی، علی‌عباس. آیین دادرسی مدنی در نظم حقوقی کنونی، چاپ دوم. تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۰.
- زراعت، عباس. آیین دادرسی مدنی، چاپ هفتم. تهران: انتشارات دانش‌پذیر، ۱۳۹۷.
- شمس، عبدالله. آیین دادرسی مدنی، جلد ۱ و ۲، چاپ چهل و یکم. تهران: انتشارات دراک، ۱۳۹۷.
- صدرزاده افشار، سیدمحسن. آیین دادرسی مدنی و بازگانی دادگاه‌های عمومی و انقلاب، چاپ یازدهم. تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی، ۱۳۹۰.
- کاتوزیان، ناصر. اعتبار امر قضاوت شده. تهران: میزان، ۱۴۰۱.
- کریمی، عباس و حمیدرضا پرتو. آیین دادرسی مدنی، چاپ دوم، جلد دوم. تهران: انتشارات دادگستر، ۱۳۹۸.
- متین‌دفتری، احمد. آیین دادرسی مدنی و بازگانی، چاپ سوم، جلد دوم. تهران: انتشارات مجد، ۱۳۸۸.
- محسنی، حسن. آیین دادرسی مدنی فرانسه، چاپ چهارم، جلد اول. تهران: انتشارات شرکت سهامی انتشار، ۱۳۹۵.
- مدنی، سید جلال‌الدین. آیین دادرسی مدنی، جلد دوم. تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۳۷۵.
- مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضاییه. پیشینه رویه قضایی در ارتباط با آیین دادرسی مدنی، چاپ اول، جلد دوم. تهران: انتشارات قوه قضاییه، ۱۳۹۷.
- واحدی، قدرت‌الله. آیین دادرسی مدنی، چاپ ششم، جلد ۲. تهران: انتشارات مجد، ۱۳۹۶.
- مقالات
- حیاتی، عباس. «تحلیل نقادانه جهات «اعاده دادرسی» در قانون آ.د.م ایران با مطالعه تطبیقی در حقوق فرانسه». پژوهشنامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، ۱۸، ۵۷ (۱۳۹۷). ۱۸۷-۲۰۶.
https://criticalstudy.ihs.ac.ir/article_3309.html
- پروین، خیرالله. «بررسی نظام حقوقی لبنان». حقوق اساسی، ۸ (۱۳۸۶)، ۷۵-۹۹.
<https://ensani.ir/fa/article/5014>
- حسن‌زاده، مهدی. «مطالعه تطبیقی جهات اعاده دادرسی در حقوق ایران و فرانسه». پژوهش‌های حقوق تطبیقی، ۱۵، ۴ (۱۳۹۰)، ۱-۱۴.
<http://clr.modares.ac.ir/article-20-7221-fa.html>
- حسن‌زاده، مهدی. «بررسی تطبیقی جهات فرجام در حقوق ایران و فرانسه». حقوق تطبیقی، ۹۴ (۱۳۹۱)، ۶۱-۷۸.
https://law.mofidu.ac.ir/article_47025.html
- کریمی، علی‌اصغر. «لزوم رفع محدودیت از مرحله فرجام در قانون آیین دادرسی مدنی». دیدگاه‌های حقوق قضایی، ۵۴ (۱۳۹۰)، ۶۱-۹۰.
- پایان‌نامه‌ها
- عباسی، جواد. «اعاده دادرسی در امور حقوقی». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۰.
- میرحاجی، کامران. «اعاده دادرسی در حقوق ایران». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، شیراز: دانشگاه شیراز، ۱۳۸۶.

ب) منابع خارجی

- Gallica. "Code de procédure civile. Edition de l'imprimerie ordinaire du Corps législative". last visit on 8 October 2021. Available at: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5772912j/f90.item>

- "Lebanese Code of Civil Procedure". Last visit on 8 October 2021. Available at: https://www.stl-tsl.org/sites/default/files/documents/legal-documents/relevant-lebanese-law/Lebanese_Code_of_Civil_Procedure_AR_Full_Version.pdf

ج) وبسایت‌ها

- سامانه ملی آرای قضایی. « تقاضای اعاده دادرسی به‌استناد وجود مغایرت در دو حکم». قابل دسترسی در: <https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/5052>

- علی بخیت‌الکثیرى. لقانون التحدی رقم ۱۱ لسنة ۱۹۹۲ بشأن قانون الجراءات المدنیة. دائرة القضا، ۲۰۱۸، قابل دسترسی در:

https://courts.rak.ae/Shared%20Documents/Lawsanddecisions/FederalLawNo_11_of%20_1992_regarding_the_Civil.pdf